

ЕТНОГРАФСКИ
ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

Етнографског
института
САНУ

LXIX(3)

Београд 2021.

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LXIX

No. 3

Chief Editor:

Prof. Dragana Radojičić, PhD (Institute of Ethnography SASA)

Editor:

Sanja Zlatanović, PhD (Institute of Ethnography SASA)

International editorial board:

Milica Bakić-Hayden, PhD (University of Pittsburgh), Ana Dragojlović, PhD (University of Melbourne), prof. Peter Finke, PhD (University of Zurich), prof. Karl Kaser, PhD (Karl-Franzens University, Graz), prof. Kjell Magnusson, PhD (University of Uppsala), prof. Marina Martynova, PhD (Institute of Ethnology and Anthropology, Russian Academy of Sciences, Moscow), prof. Elena Marushiakova, PhD (University of St. Andrews), Marek Mikuš, PhD (Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle), Ivanka Petrova, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia), Tatiana Podolinska, PhD (Institute of Ethnology and Social Anthropology, Slovak Academy of Sciences, Bratislava), Jana Pospíšilova, PhD (Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, Brno), Ines Prica, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Ingrid Slavec Gradišnik, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana).

Editorial board:

Gordana Blagojević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Ivan Đorđević, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ildiko Erdei, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade), corresponding member of SASA Jelena Jovanović, PhD (Institute of Musicology SASA), Aleksandar Krelj, PhD (Institute of Ethnography SASA), Aleksandra Pavićević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Srđan Radović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Lada Stevanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), academician Gojko Subotić, PhD (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade).

Advisory board:

Čarna Brković, PhD (University in Goettingen), Jelena Đorđević, PhD (Faculty of Political Sciences, Belgrade, retired professor), prof. Maja Godina Golija, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana), Renata Jambrešić Kirin, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Miroslava Lukić Krstanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Mladena Prelić, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ljupčo Risteski, PhD (Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Skopje), prof. Lidija Vujačić, PhD (Faculty of Philosophy, Nikšić), prof. Bojan Žikić, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade).

Secretary:

Sonja Radivojević (Institute of Ethnography SASA)

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXIX
свеска 3

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)

Уредник:

Др Сања Златановић (Етнографски институт САНУ)

Међународни уређивачки одбор:

Др Милица Бакић-Хејден (Универзитет у Питсбургу), др Ана Драгојловић (Универзитет у Мелбурну), проф. др Петер Финке (Универзитет у Цириху), проф. др Карл Казер (Карл-Франценс Универзитет Грац), проф. др Шел Магнусон (Универзитет у Упсали), проф. др Марина Мартинова (Институт за етнологију и антропологију, Руска академија наука, Москва), проф. др Елена Марушиакова (Универзитет Сент Ендријус), др Марек Микуш (Макс Планк Институт за социјалну антропологију, Хале), др Иванка Петрова (Институт за етнологију и фолклористику са Етнографским музејем, Бугарска академија наука, Софија), др Татјана Подлинска (Институт за етнологију и социјалну антропологију, Словачка академија наука, Братислава), др Јана Поспишилова (Институт за етнологију, Чешка академија наука, Брно), др Инес Прица (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Ингрид Славец Градишник (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана).

Уређивачки одбор:

Др Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ), др Иван Ђорђевић (Етнографски институт САНУ), проф. др Илдико Ердеи (Филозофски факултет у Београду), дописни члан САНУ Јелена Јовановић (Музиколошки институт САНУ), др Александар Крел (Етнографски институт САНУ), др Александра Павићевић (Етнографски институт САНУ), др Срђан Радовић (Етнографски институт САНУ), др Лада Стевановић (Етнографски институт САНУ), академик Гојко Суботић (Српска академија наука и уметности, Београд).

Издавачки савет:

Др Чарна Брковић (Универзитет у Готингену), др Јелена Ђорђевић (Факултет политичких наука, Београд, професор у пензији), проф. др Маја Година Голија (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана), др Рената Јамбрешић Кирић (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Мирослава Лукић Крстановић (Етнографски институт САНУ), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ), проф. др Љупчо Ристески (Природно-математички факултет, Скопље), проф. др Лидија Вујачић (Филозофски факултет у Никшићу), проф. др Бојан Жикић (Филозофски факултет у Београду).

Секретар уредништва:

Соња Радивојевић (Етнографски институт САНУ)

БЕОГРАД 2021.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Мрежна страница часописа: www.ei.sanu.ac.rs

Publisher:
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Knez Mihailova 36/IV, Belgrade, phone: 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Journal's web page: www.ei.sanu.ac.rs

Лектор:
Весна Смиљанић Рангелов

Превод:
Аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
300 примерака

На свом VII редовном скупу, одржаном 10. новембра 2021. године, чланови Одељења друштвених наука су на основу позитивних рецензија прихватили за штампу Гласник Етнографског института САНУ LXIX свеске 1, 2 и 3.

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Printing of the journal was funded by the Ministry of Education, Science and Technological
Development of the Republic of Serbia

Гласник Етнографског института САНУ излази три пута годишње и доступан је и индексиран у базама: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), SCIndeks (Српски цитатни индекс), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central and Eastern European Library).

The Bulletin of the Institute of Ethnography SASA is issued three times a year and can be accessed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities), SCIndeks (Srpski citatni indeks), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central and Eastern European Library).

Научни радови
Scientific Papers

Тема броја: Култура „нове нормалности“. Локалне и глобалне перспективе (ур. Весна Трифуновић и Иван Ђорђевић)

Topic of the Issue: Culture of the “New Normal”. Local and Global Perspectives (eds. Vesna Trifunović and Ivan Đorđević)

- Весна Трифуновић, Иван Ђорђевић*, Култура „нове нормалности“ – значење и употреба појма 519–530
- Vesna Trifunović, Ivan Đorđević*, Culture of the “New Normal” – Terminological Meaning(s) and Use(s)
- Stuart Blume*, Goodbye Global Health? 531–541
- Стјуарт Блум*, Збогом, глобално здравље?
- Desislava Pileva, Ivaylo Markov*, Counter-Urbanization and “Return” to Rurality? Implications of COVID-19 Pandemic in Bulgaria 543–560
- Десислава Пилева, Ивајло Марков*, Контраурбанизација и „повратак“ руралном? Импликације пандемије ковида 19 у Бугарској
- Nikola Lero*, COVID-19 as a Badiouian Event? A Global Insight Into Theoretical Interrogation of Žižek’s Pandemics 561–574
- Никола Леро*, Пандемија ковида-19 као бадјуовски Догађај? Глобални увид у теоријско испитивање Жижековог разумевања пандемије
- Ines Prica*, SARS-CoV-2: uspon i pad hrvatskog scenarija. Etnografija koronapolitika u hrvatskom upravljanju pandemijskom krizom 575–592
- Ines Prica*, SARS-CoV-2: Rise and Fall of the Croatian Scenario. An Ethnography of the Corona-Politics in the Croatian Pandemic Crisis Management
- Младен Стајић, Бојан Ђикић, Марко Пишев*, Шумови у комуникацији: „двострука обавезаност“ током епидемије ковида 19 у Србији 593–608
- Mladen Stajić, Bojan Žikić, Marko Pišev*, Noises in Communication: “Double Bind” during the Epidemic of COVID-19 in Serbia

- Zona Zarić, Ivica Mladenović, The Pandemic: A Breeding Ground for Authoritarian Power Grabs* 609–623
- Зона Зарић, Ивица Младеновић, Пандемија: плодно тло за ауторитарно грабљење моћи*
- Биљана Анђелковић, Саша Недељковић, Епидемија као регулатор интерперсоналних односа: утицај комбиноване наставе на однос између ученика основне школе* 625–639
- Biljana Anđelković, Saša Nedeljković, The Epidemic as a “Regulator” of Interpersonal Relationships: the Impact of “Combined” Schooling on the Relationship among Primary School Students*
- Катарина М. Митровић, Заједно сами: могућности и ограничења зрелог заједничког становања током пандемије ковида 19* 641–656
- Katarina M. Mitrović, Together Alone: Opportunities and Limitations of Mature Coresidency during the COVID-19 Pandemic*
- Ana-Marija Vukušić, „Poludit, puknit i to je to...” “Pandemija koronavirusa i domovi za starije i nemoćne u Hrvatskoj* 657–673
- Ana-Marija Vukušić, “To Go Crazy, to Snap and That's it...” Corona-virus Pandemic and Nursing Homes in Croatia*
- Марина Мандић, Вирална апокалипса: дискурси ширења и заустављања епидемије на примеру филмских наратива о зомбијима* 675–687
- Marina Mandić, Viral Apocalypse: Discourses of Spreading and Stopping Epidemic through the Example of Zombie Film Narrative*

II

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

- Sonja Radivojević, Ethnographic Journey into the Heart of Smartphone* 689–692
- Бранко Бановић, Градска свакодневица у прошлости: архивски рад и примарни извори у контексту антрополошких истраживања* 692–695
- Александар Крел, Модалитети и контексти етничке идентификације: случај Мостара и Сарајева 696–701
- Мирослава Лукић Крстановић, Социјализам у истраживачком фокусу: конструкт, факат и перцепција* 701–705

III

Прикази Reviews

- Светлана Тирковић, Тихомир Р. Ђорђевић, Цигани у Србији.
Етнолошка истраживања* 707–711
- Сања Златановић, Tatiana Bužeková, Mágia a čarodejníctvo
v etnografických štúdiách do polovice 20. storočia* 711–713

IV

Хроника Chronicle

- Кринка Баковић, Клуб студената етнологије и антропологије
двадесет година касније: нове генерације и стари изазови
током пандемије* 715–717

Марина Мандић

Етнографски институт САНУ, Београд
marina.mandic@ei.sanu.ac.rs

Вирална апокалипса: дискурси ширења и заустављања епидемије на примеру филмских наратива о зомбијима*

Полазећи са становишта према којем популарна култура врши метафоричку наратију савременог друштва, рад анализира начине на које се елементи зомбијевског наратива употребљавају као репрезентација инфективних обољења, односно друштвених и институционалних дискурса повезаних са избијањем, ширењем и заустављањем епидемија. Наративи филмова са зомбијима уобличавају друштвене анксиозности поводом избијања инфективних агенаса путем дискурса епидемиолошке апокалипсе услед појаве неизлечивог вируса, чији развитак доводи до потенцијалног завршетка цивилизације.

Кључне речи: зомби, вирус, епидемија, популарна култура, ковид 19

Viral Apocalypse: Discourses of Spreading and Stopping Epidemic through the Example of Zombie Film Narrative

Based on the point of view that popular culture performs metaphorical narration of the contemporary society, this paper analyses the ways in which elements of zombie film narratives are used as a representation of infectious diseases, that is, representation of the social and institutional discourses associated with the occurrence, spreading and stopping of epidemics. The narratives of zombie films feature social anxieties regarding infectious agents through the discourse of epidemiological apocalypse, due to occurrence of an incurable virus, whose development results in the potential ending of the civilization.

Key words: zombie, virus, epidemics, popular culture, COVID-19

* Овај чланак је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години број: 451-03-9/2021-14/200173. од 05. 02. 2021.

Увод

Друштвено окружење у ком живимо испуњено је мноштвом патогена и вируса, те упркос методама контроле и надзора, глобална заједница не успева увек да спречи појављивање и ширење инфективних агенса. Обољења имуна на терапију, периодично појављивање постојећих болести и откривање нових, значајно повећавају јавне бриге и страхове поводом инфекција у савременом, глобалном свету (Singer 2015, 13). Засновани како на епидемијама прошлости, тако и на аспектима данашњице, прожете терористичким претњама, деградацијом еколошке средине, откривањем и ширењем обољења високе стопе смртности, епидемиолошки дискурси су нераздвојиви од вишеструких дискурса глобалног друштва (социјалног, политичког, економског), посредовани различитим културолошким садржајима, попут медијског сензационалистичког извештавања или популарне културе. Унутар популарне културе, зомбији се конституишу као један од начина креирања метафора поводом ризика од глобалних пандемија, путем чега проналазимо и препознајемо елементе сопствених друштвених стварности, пандемијских страхова и упозорења на друштвене промене до којих може доћи у случају проширене заразе. Посматран као врста „измишљеног културног сећања“, зомбијевски наратив комбинујући алегоријска становишта са историјским или савременим околностима, врши подсећање на друштвене проблеме приликом избијања заразних болести, како би нагласио присутне претње и апокалиптичне страхове поводом будућности. Полазећи са становишта према којем популарна култура врши метафоричке репрезентације стварности, рад анализира начине на које се елементи филмских наратива о зомбијима употребљавају као репрезентација инфективних обољења, односно друштвених и институционалних метода повезаних са избијањем, ширењем и заустављањем инфективних обољења, примећених на примеру заустављања пандемије вируса ковид 19.

Вируси представљају претњу истовремено практичне и онтолошке природе: практичне, јер за разлику од бактерија излечивих антибиотицима, вируси су склони мутацијама и брзом преношењу; онтолошки, инфекција подразумева колонизацију људског генетског склопа и његово комбиновање са генетским склопом виралног, чиме се оспорава идентитетски статус човека (Waldby 1996, 1). Репликовањем путем освајања репродуктивних апарата ћелија људског ткива, вируси присиљавају људске ћелије да производњи ванземаљских ћелија, односно, приморавају људски идентитет да активно учествује у сопственом заразном уништењу. Попут вируса, зомбији су лиминални ентитети који измештају наше идеје о границама живог и мртвог, преузимају тело особе коју нападају и преобраћају је у копију себе, ширећи се посредством уједа (Vint 2016, 124). Зомби се може одредити као реанимирана животна форма, односно „живи мртац“, који настаје услед деловања виралног агенса, приликом чега долази до поновног оживљавања преминулог, односно до инфицирања здравих људских субјеката и њиховог преображења у зомбије. Зомбији се стапају са представама вируса, производећи један необични, неиздиференцирани вирални механизам, који показује снажне

способности модификације, како телесних карактеристика тако и социјалних особености погођене популације. Управо у томе почива значај вируса, како наводи Сингер, значај развоја и адаптације вируса не налази се само у биолошким карактеристикама, већ и у њиховом утицају на социјалне системе и демографију: како се повећава број људске популације на планети, повећава се и број тела која постају резервоари доступни за развитак болести, а људске интеракције постају кључни фактори ширења (Singer 2015, 106–107). Зомбији су метафоричка материјализација вируса, који производњу сопствених копија шири ван оквира индивидуалне телесности, преносећи је на телесност ширег друштвеног, доводећи до апокалиптичног завршетка индивидуалних субјеката и цивилизације и, напослетку, до настанка нових начина постојања – реанимираних лешева, смрти која манифестује облике живота.

Настанак савременог зомбија доводи се у везу са изласком филма *Ноћ живих мртваца* (1968), америчког режисера Џорџа А. Ромера. Зомбији се приликом анализе концептуализују као социјални тестамент, метафоричка манифестација културолошких и друштвених околности под којима су настали и употребљавани као средство друштвене критике и репрезентације, као слика вишеструких дискурса модерног времена са којима се суочавамо свакодневно, испуњени страховима и стрепњама поводом очувања сопствених идентитета и цивилизацијских особина у време великих друштвених промена. Зомбија, с тим у вези, можемо посматрати као културни артефакт, односно метафоричко средство путем којег се, наглашавањем визије о завршетку цивилизације, врши репродуковање друштвених стварности чији се ефекти и последице кроз призму филмског наратива посматрају као зомбификујући, дехуманизујући и апокалиптични: упоредо са метафорама о вирусима и епидемијама, зомбији критички указују и на неконтролисано ширење капитализма и конзумеризма, глобализацију, друштвене неједнакости засноване на класним, расним и родним основама, нестабилне друштвене односе и сукобе међу нацијама, тероризам, употребу биолошког наоружања, еколошке промене, губитак личног и социјалног идентитета и слично.

Појављивање и ширење вируса

У наративима филмова о зомбијима могу се препознати различити стадијуми појављивања и ширења епидемије, различите друштвене структуре и обрасци деловања, као и варијације у конципирању друштвеног окружења: епидемија може бити представљена у почетним или поодмаклим стадијумима, као локализована појава или пандемија, конципирана кроз временски период од неколико недеља до неколико година након појављивања вируса. Наративи путем којих се приказује појављивање вируса, указују на изненадне промене друштвених околности приликом избијања епидемије, реакције и начине суочавања са обољењем, како од стране грађанства тако и од стране државних, војних и медицинских институција, отелотворујући метафорички друштвене околности почетних стадијума епидемија стварности и наглашавајући неопходности организованог институционалног ангажовања

приликом заустављања епидемије. Један пример овакве врсте наратива јесте филм *Светски рат 3*, који пружа увид у институционалне методе спроведене приликом појављивања и заустављања зомбијевске пандемије. Оперативни тим Уједињених нација, оформљен је у циљу прикупљања информација ради утврђивања образаца преношења и откривања медицинске природе новог вирусног обољења како би се омогућило заустављање болести. Праћењем глобалних трагова распрострањености заразе, метода заустављања и понашања зомбија, долази се до медицинског открића: зомбијевском вирусу је неопходан здрав организам како би се репродуковао, те се излагање другим високо инфективним, али излечивим обољењима разоткрива као тактика камуфлаже пред зомбијима, која човечанству обезбеђује борбене шансе у светском рату против зомбија.

Светски рат 3, заразу концептуализује унутар институционалног дискурса, односно као вирус који је неопходно препознати и зауставити медицинским протоколима, наглашавајући аспекте контролисања вирусних обољења на глобалном нивоу, као и улогу различитих организација, попут Уједињених нација (УН) и Светске здравствене организације (СЗО), чије одговорности подразумевају и успостављање протокола у случају пандемијских околности. Наглашавајући вирусне карактеристике зомбификације, односно утицај вируса приликом преображења, *Светски рат 3* учвршћује посматрање зомбија као медиализованог субјекта, односно као субјекта над којим је примењен процес медиализације, путем којег се феномени који нису од самог настанка медицинске природе третирају као медицински (Barnet & Kooyman 2016, 56). Процесом медиализације наглашава се метафоричка и употребна снага зомбија у сврхе исказивања забринутости и освешћивања јавности по питању инфективних обољења, што је искористио и маркетиншки тим Центра за контролу болести, када је 2011. године покренуо медијску кампању о важности развијања и спровођења различитих стратегија заштите у ванредним околностима, а коју је засновао на популарности зомбија. Кампања отпочета блогот „Припрема 101: Зомби Апокалипса“, комбиновала је хумористичке аспекте зомби-жанра са традиционалним саветима, чиме је посетиоцима обезбедила информације у погледу ангажовања и мобилисања расположивих сервиса приликом ванредних ситуација. Вође кампање истакле су значај зомбија као адекватног средства информисања по питању јавних здравствених политика, односно значај употребе популарних садржаја приликом пружања информација и едукације широке јавности (Kruvand & Silver 2013, 35–45).

Припремљеност на ванредне околности, информисаност, рана детекција и идентификација вируса неки су од есенцијалних елемената за успостављање контроле над ширењем инфективних болести које су се појавиле. Праћење вируса подразумева континуирану, систематизовану праксу сакупљања, анализирања и тумачења података, који се потом употребљавају како би се израдиле стратегије за спречавање епидемије (Lan et al. 2017, 3–4). Располагање откривеним подацима кључно је при мобилизацији ресурса, координацији званичних одговора и информисања јавности по

питању предузимања мера заштите. Од држава се очекује да обелодане остатку света информације поводом појављивања и ширења вируса унутар сопствених граница. Информације морају бити прослеђене здравственим агенцијама на регионалним нивоима, а потом дистрибуиране унутар различитих друштвених сектора – медијског, образовног, производног како би се обезбедиле неопходне мере заштите и спречило ширење дезинформација и панике (Barbour 2011, 40). У фебруару 2003. године, СЗО је примила информације о непознатој инфективној болести (SARS) која је усмртила неколико и заразила преко стотину људи у Кини за свега недељу дана, изазвала ширење панике и гласина о стотинама преминулих, покренула епидемијске припреме међу грађанством. Примљене информације биле су у складу са знацима које је СЗО приметила раније током зиме. Међутим, према интернационалним законима, ангажовање СЗО је било онемогућено све док Кина није поднела захтев – неколико месеци након што је обољење примећено, а за које време су информације о томе држане у тајности (Bellomo & Zelicoff 2005, 23). Имајући у виду визуелна отелотворења вируса, брзину преношења уједом и стопроцентну стопу преображења, зомбијевску епидемију је једноставно приметити у почетном стадијуму, али је није једноставно зауставити. У филму *Светски рат 3*, на основу рано примљених информација, Израел успоставља благовремене мере контроле: изградњу високих зидина, увођење ванредне ситуације и ангажовање војних снага. Међутим, рана упозорења не доводе до сузбијања епидемије, већ само до ублажавања њеног ширења. Напослетку, када зидови који окружују земљу попусте пред најездом зомбија, доказује се неефикасност традиционалних метода, односно наглашава се потреба за медицинским достигнућима.

Време избијања, озбиљност и утицај обољења не могу се са тачношћу предвидети. С друге стране, на основу образаца епидемија из прошлости, могу се начинити процене и припреме за будућност. Истраживачи неретко користе податке о епидемијама грипа из прошлости како би генерисали могући сценарио који се тиче бројности и утицаја обољења на систем здравствене заштите, инфраструктуру, економију, националну безбедност (Barbour 2011, 26–27). Оваква предвиђања се потом користе како би се израдили планови у вези са друштвеним последицама пандемије. Међутим, упркос континуираним посматрањима, детектовању болести или установљеним стратегијама, у дискурсу глобалног здравља је вишеструко доказано да је „свет глобално село“, те да се избијање и ширење виралних агената може догодити било где и било када. Имајући у виду транснационалне системе кретања, вирус се, упркос унапређеним медицинским знањима и технологијама, може проширити глобалном заједницом за свега неколико дана, посредством различитих фактора (Keefe & Zacher 2008, 43). Фактори који су одговорни за ширење болести изазвани су климатским, еколошким, агрикултурним и економским променама, микробном адаптацијом, социјалним понашањем, демографским променама, путовањима и трговином, технологијом и индустријом, сломовима мера јавног здравља (Morse 2001, 11–12).

Обрасци социјалног понашања који варирају од непосредног физичког контакта до размене телесних течности врше значајан утицај на распрострањеност болести. Институције јавног здравља спроводе снажне кампање са циљем промене понашања појединца, а у сврху спречавања ширења болести. Оне варирају од указивања на друштвено прихватљиво и неприхватљиво понашање, до едукације у погледу преношења болести и личне заштите, што се може уочити првенствено на примеру кампања против ширења ХИВ-а и других сексуално преносивих обољења. Зомбијевски наратив конципира ујед као основни начин преношења вируса, који, посредством ране на телу доспева у крвоток и инфицира жртву. Напослетку, преображена јединка истим методама преноси вирус даље. Понашања која се у филмском наративу спроводе приликом спречавања преношења заразе, сведена су на дистанцирање и физичко насиље према оболелима, приликом чега се наглашава природа стања болесних: они више нису људска бића, већ опасна чудовишта према којима је неопходно показати немилосрдност и непоколебљивост. Ширење зомбијевске заразе доводи до значајних друштвених промена које наводе преживеле на кретање и промену окружења, успостављање нових начина социјалног организовања, приликом чега долази до изложености зарази и низа опасних ситуација, те последично преношења заразе на ширу популацију. Ово се може сматрати демографским последицама, насталим приликом друштвених кретања и преокрета изазваног вирусом. Глобална покретљивост људи, животиња и добара, остварена путем транснационалних саобраћајних мрежа, промене економских услова, урбанизација – повећавају потенцијал ширења инфективних обољења са једног краја света на други, што је вишеструко примећено током историје: МЕРС је из Саудијске Арабије доспео у Јужну Кореју, ХИВ се посредством урбанизације пренео из руралних предела на ширу популацију Африке, а потом у Сједињене Америчке Државе и сл. (Morse 2001, 17–18). Научнофантастични и хорор наративи који приказују глобално преношење болести, наглашавају да су пандемије последица токова глобализације, односно оних друштвених пракси које уједињују системе појединачних држава унутар глобалног дискурса. Вирус у том процесу функционише као разарајућа сила, која умањује значај локалног, али и врши уједињење глобалног дискурса, суоченог са заједничким, виралним непријатељем (Mandić 2016, 423). У песимистичним конвенцијама зомбијевских наратива, када се вирус појави унутар шире популације, његово заустављање је практично немогуће – целокупна планета доспева у стадијум друштвеног и институционалног слома: слома система јавног здравља, система технологије, индустрије, потпуне промене аспеката друштвеног понашања који су сматрани свакодневним или нормалним пре појаве вируса. Стање зомбијевске апокалипсе се, с тим у вези, може схватити као општа ванредна ситуација, која се врло брзо успоставља као редовна и трајна у новом друштвеном поретку установљеном на темељима виралног.

Методe заустављања епидемије

Почетком 2020. године глобална заједница суочила се са присуством новог инфективног обољења, које је евоцирало сећања на не толико давну епидемију SARS-а, ставило светске институције пред нове изазове и довело целокупну планету у стање ванредних околности. Догађаји који су се одиграли у прошлости, дешавали су се поново пред очима читаве планете: патогени микроб, пренет са животињске врсте на људску, са једне локације проширио се на интернационалну заједницу трговинским и туристичким мрежама и изазвао политичке, социјалне, културне и економске поремећаје, откривши слабости и недостатке друштвених институција. Према Пишеву, Стајићу и Жикићу, стање изазвано појавом ковида 19 може се означити као критични догађај терминологијом усвојеном у антропологији. То се односи на догађаје без преседана, који изискују и обликују нове врсте повесног деловања, до тада непознатог у датом контексту. Критични догађаји служе као снажни вредносни и емотивни оријентир у културној когнитивности сваке средине и на основу њих се врши значењско одређивање према другим догађајима, како онима чији је повесни след довео до њих, тако и онима на које се гледа као на њихове последице. Оно што је погођено ковидом 19 у социокултурном смислу, јесте наша свакодневица, која стоји као референцијална тачка „нормалности“, када се говори о животу пре, за време и након стања заразе ковидом 19 (Pišev, Stajić & Žikić 2020, 950–951).

Сузбијање епидемија у прошлости показало је да комбиновање модерних медицинских средстава и традиционалних стратегија доводи до најефикаснијих резултата: обустављање еболе и SARS-а, успешни су примери ослањања на традиционалне стратегије јавног здравља, односно евалуацију оних за које се сумња да су преносиоци обољења, праћење њихових контаката, изолацију индивидуа које су дошле у контакт са вирусом, успостављање карантина, ограничавање кретања (Burlerson et al. 2020, 73–74). Транснационални, односно авионски саобраћај један је од најефикаснијих начина интернационалног преношења инфекције, те је ограничавање међународног кретања једна од првих глобално примењених мера приликом спречавања ширења ковида 19 (Dhole & Koley 2021, 203). Америка је ангажовала војне снаге приликом спровођења карантина, контроле путника и евакуације својих грађана из Вухана; Велика Британија појачала је контролу путника на централним аеродромима; Индија је своје границе затворила у потпуности и ставила забрану на свако интернационално кретање (Kavey & Kavey 2021, 344–345). Имајући у виду актуелну ситуацију поводом ковида 19, можемо закључити да примена ових мера није довела до заустављања пандемије: онда када је забрана путовања успостављена, а земље отишле у стадијум изолације, обољење је већ било глобално проширено.

Забрана напуштања заражених предела, обустављање кретања и препорука грађанима да остану у својим домовима, елементи су начина контролисања епидемије и у зомбијевским наративима. Међутим, у тренутку имплементације ових мера, инфекција је већ увелико превазишла

традиционалне методе заустављања: „Док су покушали да обезбеде град (Лондон) већ је било прекасно, инфекција је била свуда, војска је блокирала људе где год да крену, дан пре него што су телевизија и радио престали да емитују програм, инфекција је била у Паризу и Њујорку“ (28 дана касније). Забрана путовања, прекид саобраћајних токова и одсецање заражених предела, у зомби наративу, испостављају се не само као неуспешан начин контроле обољења већ доводе до ситуација које преживеле стављају у ризичне околности, односно повећавају могућности заражавања. Стога је евакуација из заражених предела следећи логични корак. Услед епидемије, животи оних који још нису преображени у зомбије постају дуготрајни миграторни процес, испуњен проблемима у вези са елементарним преживљавањем: потрага за безбедном животном средином, храном, оружјем, превозним средствима, другим преживелима. За успешно заустављање пандемије неопходно је благовремено реаговање, организована сарадња друштвених институција на свим нивоима, колико локално толико и глобално, грађанских, војних, државних и медицинских сектора. Како би се друштвеном опстанку пружила шанса, неопходно је да сви ови елементи буду функционални и поступају одговорно и ефикасно, међутим, гаранције никада не постоје. Природа вируса је непредвидива, а чак и када постоје мреже контроле, оне не гарантују заустављање епидемије. Како су у зомбијевским наративима сви сектори друштва изненадно онеспособљени услед појаве вируса, могућности за успостављање адекватних образаца контролисања обољења и усклађено, институционално деловање практично не постоје. Брзина ширења епидемије надилази могућности друштвеног опоравка, макар у неопходној мери за успешно проналажење трајног решења. Као што је у филмовима представљено, један зомби може да зарази цео град за један дан, целу земљу за недељу дана, континент за месец дана и цео свет за неколико месеци. Стога претња од локалне инфекције веома брзо поприма одлике пандемије, а зомби постаје глобални феномен чије кретање, попут кретања микроба, не препознаје нити географске нити културолошке границе, указујући притом на негативне стране глобалних токова, који колико доносе позитивне промене толико и показују потенцијал негативне друштвене трансформације (Mandić 2016, 424).

Обољење у раним стадијумима може бити заустављено уколико се заустави ланчано ширење инфекције, односно, уколико се сваки заражени случај препозна и изолује, као и сви они који су дошли у контакт са њим. Уколико се болест прошири унутар заједнице, заустављање постаје отежано, будући да већина заражених не може са сигурношћу открити начине на које су задобили или пренели обољење приликом уобичајених социјалних интеракција. У околностима проширене заразе, ублажавање епидемије јесте наредни логични корак, односно спровођење мера са којима смо се сусрели приликом заустављања ковида: забрана великих окупљања, затварање школа и радних места, редуковање интеракција међу људима и успостављање физичке дистанце, самоизолација. Током пандемије ковида 19, Кина је открила да комбинација ублажавања и задржавања доноси добре резултате: праћење контаката и успостављање карантина послужили су да разбију ланац

инфекције, а потом су мере ублажавања успориле ширење вируса и олакшале контролисање ситуације. Међутим, Вухан је, као и остатак света последично, већ био у тачки у којој је изолација била неопходан корак. Кина је организовала санитарне кордоне око Вухана, а потом и целе провинције Хубеи, односно баријере које су онемогућавале кретање, а које су измишљене за градове погођене кугом (MacKenzie 2020, 27–28). Санитарни кордони у Вухану, облик су класичне праксе карантина, односно ограничавања кретања асимптоматичних људи изложених потврђеним случајевима инфективне болести. Међутим, карантин је једна од најконтроверзнијих мера јавног здравља, која подразумева умањење индивидуалних грађанских слобода, што доводи до настанка тензија између грађана и државних структура које покушавају да примењују овакве мере (Dhole & Koley 2021, 201–202). Карантин је изазвао контроверзе и незадовољство грађанства Србије током марта и априла 2020. године. Такозвана карантинизација, односно присиљавање на останак код куће путем полицијских часова различите дужине трајања, спровођена је у циљу спречавања ширења пандемије. Друштвени управљачи су је бранили на основу података које су добијали о броју оболелих и умрлих од ковида 19, док су лекари истицали изнова да је једини делотворан начин борбе против вируса, који изазива ту болест, онемогућавање његовог преношења са човека на човека (Pišev, Stajić & Žikić 2020, 958).

Три младића у кући, понашају се нормално: један свира гитару, други чита, трећи оставља гласовну поруку девојци да се састану. Схватају да немају намирнице, узимају бејзбол палице и кациге и одлазе у супермаркет. Успут се сукобљавају са зомбијима, узимају намирнице и поново одлазе кући, где гледају видео са кућним вежбама. (Последњи међу живима)

Описана сцена је алегоријска представа свакодневице са којом смо се суочили током карантина, односно социјалне изолације и полицијског часа. Излазили смо само онда када је то било неопходно, у набавку намирница или шетњу, носећи заштитне маске на лицима и рукавице. Од других људи које смо затицали на полупразним улицама држали смо се подаље, као што бисмо се у филмском наративу држали даље од зомбија. Свако ко би нам се приближио, представљао је директну физичку опасност и извор вирусног страха. Сваки контакт, разговор, поздрав, задржавање напољу, били су потенцијални ризик од контаминације. Након прикупљања неопходних производа и обављања нужних активности, враћали бисмо се у своје тврђаве обезбеђене намирницама, испуњавајући вишак слободног времена доколичарењем и активностима које можда у прошлости никада нисмо ни разматрали. Апокалипса из поп-културног наратива дешавала се пред нашим очима, у нашим животима. Ипак, она се није чинила онаквом каквом смо је у ескапистичким фантазијама замишљали. Уместо банди одметника, насилне борбе за преживљавање, зомбија и оружја у нашим рукама, наша апокалиптична околност постала је доколица, проведена између четири зида. Наша стварност је доживела трансформацију на свим нивоима: измењене су наше дневне навике, начини комуникације, активности, наш однос према

сопственом здрављу и телима, а социјалне последице овакве промене још увек нису у потпуности познате, како пандемија још увек није завршена а живот није враћен у нормалу. У овом контексту, како то тврде Пишев, Стајић и Жикић, током трајања ванредног стања су се десиле појаве које су избациле свакодневицу и наше животе из претходног, устаљеног тока, односно онога што називамо нормалношћу, с чим у вези свакодневицу у Србији након укидања ванредног стања посматрамо као „нову нормалност“ (Pišev, Stajić & Žikić 2020, 951).

Традиционалне методе попут карантина, социјалне изолације и обустављања кретања могу се сматрати најефикаснијим начинима обустављања болести, све док се не постигну ефикасне медицинске методе. Зомбијевски вирус је еволуирао ван могућности лечења, а услови неопходни за медицинска тестирања, производњу и дистрибуцију медикамената су практично неоствариви унутар конвенционалног наратива. *Светски рат 3* је једно од ретких филмских остварења које пружа гледаоцима наде поводом остваривања друштвених и технолошких услова за заустављање вируса медицинским методама. Конвенционални елементи зомби филма предлажу убијање заражених хицем у главу и бомбардовање великих градова као најефикасније начине заустављања епидемије. У филму *Притајено зло: апокалипса*, град Ракун је седиште контаминације, коју приватна војска корпорације „Умбрела“ покушава да контролише: успостављањем барикада, забранама кретања, бомбардовањем заражених делова, насилним карантином грађана. Коначни план јесте, санирање ситуације нуклеарним наоружањем и брисање трагова инфекције, под окриљем несреће у нуклеарној електрани. Међутим, чак ни применом оваквих мера, инфекција није заустављена. Нор истиче да је терапија за зомби вирус вишеструко неуспешна зато што је зомби ултимативни вирус, односно вирус који нема ништа заједничко са „практичном неефикасношћу“ нормалних биолошких вируса (Nor 2018, 322). „Ефикасни“ вирус саздан је да у што краћем року потпуно преузме домаћинско тело. Начин деловања зомбијевског вируса је, с тим у вези прикочен, односно уколико би он показао пун потенцијал ширења, ушавши брзо у репродуктивну фазу, пребрзо би усмртио тело домаћина и његово ширење не би било толико катастрофално ефикасно, те би крајњи исход његовог потпуног манифестовања било самозаустављање. Деловање вируса, с тим у вези, мора да буде одложено на период након смрти, иначе, уколико би сви били преображени, зомби више не би имао кога да угризе и на кога да пренесе заразу, те би се епидемија окончала. Други облик неуспешности о ком говори Нор односи се на приступе у методама заустављања. Медицинска логика виралном нападу супротставља укључивање телесних одбрамбених снага: заражено тело реагује тако што активира имуни систем и снаге самоисцељења. Концепт о виралном проповеда о борби против „другог“, које се инфилтрирало у шему која вирално не може да одстрани из тела „ампутацијом“, већ једино систематском реакцијом самоисцељења. Зомбификовано друштво у филмским нарацијама увек прво покушава да ампутира самог себе: најезди заразе супротстављају се одбрамбене јединице, а решење се не тражи у вакцинацији као стратегији борбе против виралног, већ

у слици оружане одбране. Како је индикација погрешна, не успева ни терапија (Nor 2018, 322–323).

Закључак

Инфективне болести су током историје одиграле значајну улогу у еволуцији људске врсте, одузеле више живота него ратови, неинфективне болести и природни узроци заједно, али и биле главни покретач културне трансформације, засноване на неопходности пружања друштвених одговора и прилагођавања на социјалне, економске и политичке поремећаје изазване епидемијама (Brown & Inhorn 1990, 89). Наводећи пример грипа, Вулф истиче да до социјалних поремећаја изазваних епидемијама може доћи само неколико недеља након њиховог појављивања, те да постоји велика забринутост поводом последица вируса пандемијског потенцијала (Wolf 2012, 108–109). Актуелна пандемијска ситуација поводом ковида 19, потврђује наведена становишта и сведочи да се крећемо од једног опасног обољења ка другом, а будућност се огледа у песимистичким предвиђањима – како сматра Сингер, деветнаести век је испраћен двадесетим веком, а двадесети век је испраћен деветнаестим веком: упркос повећаној употреби антибиотика и других лекова, суочени смо са поновним појављивањем инфективних обољења, са резистентним патогенима и неизлечивим болестима које показују и доказују потенцијал глобалног ширења и које започињу процес трансформације друштва на економском, технолошком и социјалном нивоу (Singer 2010, 23–24).

Инфективна претња и страхови поводом инфекције, трајно су укореењени унутар друштвеног миљеа глобалног друштва, посредовани путем различитих канала комуникације, међу којима играни филм, као једно од најраспрострањенијих медијских средстава савременог доба, проналази простор за ширење својих становишта и представа. Изражавајући заједничке културне анксиозности модерног доба, репрезентујући историју кроз рухо апокалиптичног хорора и замишљајући нове начине деловања инфективних болести и друштвених последица, зомбијевска апокалипса наговештава потпуно урушавање модерног и познатог, истовремено кроз уништење појединца, друштвених група, а последично и целокупног друштвеног система. Конципирајући зомбија као агента друштвене апокалипсе, популарна култура комуницира дисфункционалне аспекте глобализованог, цивилизованог друштва, наглашавајући његову крхкост и нестабилност путем иконографије реанимираних лешева у стадијумима распадања. Незаустављиво ширење зомбијевске заразе симболизује стално присутну опасност од инфективних обољења, као и улоге појединаца, локалних и глобалних система и мрежа комуникације у њиховом препознавању, ширењу и заустављању. Жанр пружа критички осврт на неопходност друштвене промене и едукације по питању присуства инфективних обољења, наглашава недостатак ефикасности и вишег степена организованости неопходне да би се пандемија зауставила. Тиме се истичу страхови у погледу компетентности друштвених

институција приликом превазилажења друштвене кризе, анксиозности поводом социјалних, политичких, културолошких, економских последица, као и страхови због идентитетских и телесних промена изазваних учинком обољења.

Литература

- Barbour, Scott. 2011. *Is the World Prepared for a Deadly Influenza Pandemic?* San Diego: Reference Point Press, Inc.
- Barnet, Tully & Ben Kooyman. 2016. “‘The Cure Has Killed Us All’: Dramatizing Medical Ethics through Zombie and Period Fiction Tropes in The New Deadwardians”. In *The Walking Med: Zombies and the Medical Image*, eds. Lorenzo Servitje & Sherryl Vint, 54–70. Pennsylvania: The Pennsylvania University Press.
- Bellomo, Michael & Alan P. Zelicoff. 2005. *Microbe: Are We Ready for the Next Plague?* New York: Amacom.
- Brown, J. Peter & Marcia C. Inhorn. 1990. “The anthropology of infectious disease”. *Annual Review of Anthropology* 19: 89–117.
- Burleson, L. Samuel, James C. Crosby, Christopher J. Greene, Matthew A. Heimann & David C. Pigott. 2020. “Coronavirus disease 2019: International public health considerations”. *JACEP Open* 1: 70–77.
- Dhole, Monika & Tapas Kumar Koley. 2021. *The Covid-19 Pandemic: The Deadly Coronavirus Outbreak*. New York: Routledge.
- Kavey, B. Allison & Rae-Ellen W. Kavey. 2021. *Viral Pandemics: From Smallpox to Covid-19*. New York: Routledge.
- Keefe, J. Tania & Mark W. Zacher. 2008. *The Politics of Global Health Governance United by Contagion*. New York: Palgrave MacMillan.
- Kruvand, M. & M. Silver. 2013. “Zombies gone viral: How a fictional zombie invasion helped CDC promote emergency preparedness”. *Case Studies in Strategic Communication* 2: 34–60.
- Lan, Yajia, Zhongjie Li, Qiao Sun, Jinfeng Wang & Weizhong Yang. 2017. “Introduction”. In *Early Warning for Infectious Disease Outbreak: Theory and Practice*, ed. Weizhong Yang, 3–22. London: Elsevier Inc.
- MacKenzie, Debora. 2020. *Covid-19: The Pandemic That Never Should Have Happened and How to Stop the Next One*. New York: Hachette Books.
- Mandić, Marina. 2016. „Sjedinjene Države ‘Zombilenda’: migracije u popularnoj kulturi na primeru epidemije zombija“. *Etnoantropološki problemi* 11 (1): 413–434.
- Morse, S. Stephen. 1995. “Factors in the Emergence of Infectious Diseases”. *Perspectives* 1 (1): 7–15.

- Nor, F. Rolf. 2018. „Virusna zombifikacija: ‘Kome reći da nismo svi zombiji?’“. U *Nemrtvi: teorije filma o zombijima*, ur. Mihael First, Florijan Krautkremer & Serjoša Vimer, 313–344. Beograd: Filmski centar Srbije.
- Piše, Marko, Mladen Stajić & Bojan Žikić. 2020. „Nova društvena i kulturna normalnost i covid-19 u Srbiji od februara do maja 2020. godine“. *Etnoantropološki problemi* 15 (4): 949–978.
- Singer, Merrill. 2010. “Ecosyndemics: Global Warming and the Coming Plagues of the Twenty-first Century”. In *Plagues and Epidemics: Infected Spaces Past and Present*, eds. D. Ann Herring & Alan C. Swedlund, 21–37. Oxford: Berg.
- Singer, Merrill. 2015. *The Anthropology of Infectious Disease*. Walnut Creek: Left Coast Press, Inc.
- Vint, Sherryl. 2016. “Administering the Crisis: Zombies and Public Health in the 28 Days Later Comic Series”. In *The Walking Med: Zombies and the Medical Image*, eds. Lorenzo Servitje & Sherryl Vint, 123–141. Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Waldby, Catherine. 1996. *AIDS and the Body Politic: Biomedicine and Sexual Difference*. London: Routledge.
- Wolf, Meike. 2012. “Influenza and the concept of infection: reflection on bodily boundaries”. *Antropologija* 12 (2): 107–121.

ФИЛМОВИ

- 28 Days Later (28 дана касније)*. 2002. Red. Danny Boyle. DNA Films, British Film Council.
- Last of the Living (Последњи међу живима)*. 2009. Red. Logan McMillian. Gorilla Pictures.
- Night of the Living Dead (Ноћ живих мртваца)*. 1968. Red. George A. Romero. Image Ten.
- Resident Evil: Apocalypse (Прутајено зло: Апокалипса)*. 2004. Red. Alexander Witt. Davis Films / Impact Pictures, Constantin Film.
- World War Z (Светски рат 3)*. 2013. Red. Marc Forster. Paramount Pictures.

Примљено / Received: 11. 05. 2021.

Прихваћено / Accepted: 15. 11. 2021.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Три пута годишње. – Друго издање на другом медијуму: Гласник
Етнографског института САНУ (Online) = ISSN 2334-8259
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242